

Національна академія наук України
Інститут історії України

УДК 94/99 /477/

Бойко Володимир Миколайович

УКРАЇНСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ І БЛОКИ У ВИБОРЧІЙ
МУНІЦИПАЛЬНІЙ КАМПАНІЇ 1917 РОКУ

+ 23.00.02

07.00.01 Історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ — 1997

АВ 38.672

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті історії України НАН України

- Науковий керівник - доктор історичних наук, завідуючий відділом історії української революції Інституту історії України НАН України ВЕРСТЮК Владислав Федорович
- Офіційні опоненти : доктор історичних наук, професор кафедри новітньої історії України Київського університету ім. Тараса Шевченка БУРАВЧЕНКОВ Анатолій Олександрович кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Національного педагогічного університету ім. Михайла Драгоманова АНДРУСИШИН Богдан Іванович
- Провідна установа - Інститут національних відносин та політології НАН України, відділ етноісторичних досліджень

Захист відбудеться « 31 » лютого 1997 р. о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 50. 17. 01 в Інституті історії України НАН України (адреса: 252001, Київ-1, вул. М.Грушевського, 4).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту історії України НАН України (адреса: 252001, Київ-1, вул. М.Грушевського, 4).

Автореферат розісланий « 29 » Вересня 1997 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради доктор історичних наук

Н.А.Шип

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

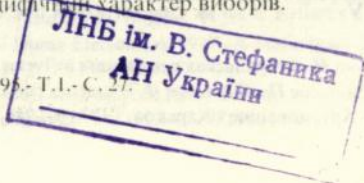
00728756 (Z)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Актуальність теми. Після поновлення незалежності України у 1991 р. набули поширення і стали навіть модними спроби провести аналогії між подіями 1917 р. та сучасними. Звичайно, минуле залишиться минулим, але фактом є те, що вплив історичного катаклізму початку століття ми відчуваємо і досі. Свого часу А.Тойнбі висловив думку: якщо та чи інша цивілізація, не вичерпавши свого потенціалу, буде насильно поглинута іншою, то це не обов'язково призводить до її загибелі. Може пройти деякий час (досить тривалий) і нібито знищена цивілізація поновить своє існування, причому саме на тому етапі, на якому її було перервано¹. Щось подібне, на наш погляд, відбулося із Україною. Проблеми, що стояли перед українським суспільством, були не розв'язані, а насильно усунені. Серед них чільне місце займає становлення місцевого самоврядування і демократичної політичної системи в цілому. З ними тісно пов'язані менш глобальні, але від того не менш важливі питання: характер виборчої системи, набуття партіями реальної ваги в суспільстві, його політична структуралізація, взаємини між партіями, регіональні особливості щодо поширення впливів різних партій, рівень політичної культури населення та правлячої верхівки, її спроможність керувати в критичні моменти історії і таке інше. Таким чином, проблеми, що стояли перед суспільством у 1917 р., мають актуальне значення. Це вимагає детального вивчення спроби вирішення їх вісімдесят років тому. Дослідження муніципальної виборчої кампанії 1917 року надає таку можливість.

Об'єктом дослідження є провідні українські і, в зв'язку з ними, російські, єврейські партії, а саме: УНСР, УСДРП, УПСФ, РСДРП(б), РСДРП, ПСР, ПНС, БУНД, ОЕСРП, Поалей-Ціон, сіоністи та їх об'єднання на виборах. Ці партії охоплювали своїм впливом абсолютну більшість населення України у 1917 р. та відіграли вирішальну роль під час муніципальної кампанії. В разі відсутності чіткої партійної диференціації, насамперед в невеличких містах, об'єктом дослідження виступають також українські надпартійні організації.

Предметом дослідження є передвиборча політична боротьба, діяльність названих партій під час підготовки і проведення міських виборів, їхні програми та тактичні настанови, блокова тактика, а найголовніше — визначення впливу партій в різних регіонах України за результатами виборів. Головна увага, насамперед, приділена українським партіям, оскільки саме національний фактор обумовив специфічний характер виборів.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють період з березня по грудень 1917 р. У березні-травні йшов процес так званої демократизації дум (поповнення їх пензензовими гласними) як підготовчий етап до муніципальної кампанії. Саме тоді в думах з'явилися перші представники політичного українства, провідні політичні партії напрацьовували муніципальні програми, визначалися основні напрямки блокової тактики на виборах. Пік кампанії припадає на три літні місяці. Вони стали часом перевірки можливостей партій, часом реалізації їх програмних підходів. Отже, головна увага в дисертації приділена саме цьому періоду. Далі нас цікавить якою мірою українські гласні змогли реалізувати свої виборчі досягнення в нових думах, реакція міських дум на доленосні події осені 1917 р. і думська тактика українських партій у той час. Названі події відбувалися головним чином у серпні-грудні 1917 р.

Географічні рамки роботи. У дослідженні зібрані дані виборів по 12 містах Київської, 9 Волинської, 8 Подільської, 14 Полтавської, 32 Чернівецької, 12 Харківської, 6 Катеринославської, 6 Херсонської, 1 Бессарабської, 4 Таврійської (включно з Кримом) і губерній (разом - 105). Отже, за винятком одного міста, географічні рамки дисертації обмежені 9 українськими губерніями. Вибір згаданих губерній зумовлений тим, що у їх межах проживала абсолютна більшість етнічних українців, саме тут, головним чином, розгорталась діяльність українських партій та була відроджена українська державність у формі УНР.

Стан наукової розробки теми. Всю літературу з тематики дисертації можна умовно поділити на кілька груп. До першої відносяться праці безпосередніх учасників подій, яку в свою чергу можна поділити на дослідження радянських авторів та їх противників з українського табору. Для названої групи притаманний не стільки пошук наукової істини, скільки обґрунтування правильності власних вчинків і позицій під час революції. Характерною ознакою цієї літератури був переважно описовий характер, часто важко зрозуміти де закінчується стаття, а де починаються спогади. Природно, що радянські автори головну увагу концентрували на діяльності більшовицьких організацій, тоді як іншим, зокрема українським, не приділяли належної уваги. Праці українських авторів надолужують цю прогалину.

Радянські дослідники приділили муніципальній кампанії значну увагу, однак розглядали її лише в контексті вивчення ситуації в окремих містах або регіонах України, а не як самостійний предмет дослідження¹. Жодної спроби

1. *Николаенко И.* Февральская революция в Луганске // *Летопись революции.* - 1927. - N.4. - С. 32-49; *Шшиков П., Лагуткин Ф.* Славянск между двумя революциями // *Борьба за Октябрь на Артемовщине.* - Харьков, 1929. - С. 249-255; *Попов И.* Очерки революционных

узагальнення результатів виборів серед радянських дослідників в той час зроблено не було. Натомість на такий крок наважився відомий український історик, представник державницького напрямку Д.Дорошенко. У першому томі "Історії України" він вмістив таблицю результатів виборів по 20 містах України як демонстрацію незначного впливу у них українських партій¹. Інші праці, написані українськими діячами, безпосередньо теми виборів не торкалися і стосуються запропонованої роботи лише в тому сенсі, що дають власну оцінку політичних сил України в 1917 році. Це насамперед твори таких ліво-радикальних українських політиків як В.Винниченко, П.Христюк².

Другу групу літератури складають праці закордонних дослідників. Серед них найбільш цікава стаття американця В.Розенберга³. На основі газетних даних він проаналізував результати виборів по 130 містах і містечках Російської держави. Але дослідник не приділив належної уваги національним партіям. Так, українці і поляки об'єднані одним показником, Україна, як така, окремо не розглядається. Отже, В.Розенберг робить традиційну для багатьох дослідників помилку: не відокремлює події в Україні від загально-російських.

Теми міських виборів торкалися деякі історики української діаспори, які, на відміну від згаданого автора, розглядали події в Україні як самостійне явище. Так Ю.Борис, ґрунтуючись на результатах виборів у Києві, прийшов до висновку, що влітку 1917 р. вплив українських партій зростав, а більшовики "не мали скільки-небудь значної підтримки серед виборців."⁴ Інший відомий дослідник Т.Гунчак навів кількість мандатів, отриманих українськими партіями у семи містах України як ілюстрацію їх мізерного впливу⁵. Взагалі, за кордоном дослідження муніципальної кампанії 1917 р. через недоступність необхідного обсягу документів не знайшло значного розвитку.

Праці радянських дослідників складають третю, найбільш значну групу літератури. У СРСР в 30-40-ві рр. все, що стосувалося парламентаризму, було під ідеологічною забороною. Цим можна пояснити відсутність до сере-

событий в Харькове от июня 1917 года до октября 1918 года // *Летопись революции.* - 1922. - N.1. - С. 16-34 та ін.

1. *Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923.* - Ужгород, 1932. - Т.1. Доба Центральної Ради. - С. 143, 144.
2. *Винниченко В. К.* Відродження нації. - К., 1990. - Ч.1.; *Христюк П.* Українська революція. Замітки і матеріали до історії української революції. - Відень., 1921. - Т.1.
3. *Rosenberg William.* The Russian Municipal Duma Elections of 1917. A Preliminary Computation of Returns // *Soviet studies.* - 1969. - № 2. - P. 131-163.
4. *Borys J.* The sovietisation of Ukrain 1917-1923. - Edmonton, 1980. - P. 166.
5. *Гунчак Т.* Україна: перша половина 20 століття. - К., 1993. - С. 97, 98.

дини 50-х рр. будь-яких досліджень з тематики дисертації. У 50-ті (особливо у другій половині) та в 60-ті роки з'явився ряд монографій радянських істориків, присвячених подіям 1917 року, в яких, між іншими питаннями, зверталась увага і на хід міських виборів. Однак всі ці праці (за виключенням У.Рядніної¹) досліджували лише окремі регіони України². Від праць 20-х рр. їх відрізняє значно вищий науковий рівень, велика джерельна база, але зближує ідеологічна упередженість в оцінці противників більшовиків. Звертає увагу, що науковці особливо часто використовували результати виборів у Донбасі, на прикладі міст якого вони демонстрували успіхи більшовиків.

Підвищення уваги дослідників до вивчення результатів міських виборів та діяльності різних партій під час них стався наприкінці 60-х-на початку 70-х рр. Названому питанню присвячені статті Ю.Терещенка та І.Кураса³. Найґрунтовнішою працею у згаданий період була дисертація Ю.Терещенка, яка стала основою виданої згодом монографії⁴. Муніципальна кампанія розглядалася в цілому по Україні цілком самостійно, на основі великого документального матеріалу дослідник висвітлює основні питання виборів. Хоч за вимогами часу автору довелось головний наголос робити на участі у виборах більшовиків, але значну увагу було приділено також іншим політичним партіям, зокрема українським. Фактично вперше була зроблена спроба комплексного аналізу їх виступу на міських виборах. Числові результати виборів, отримані Ю.Терещенком, стали на довгий час хрестоматійними. Дослідник підсумував дані виборів по 66 (у монографії 67) містах України. Ним застосовувалася традиційна для радянської доби схема поділу партій на три

1. *Рядніна У.І.* Більшовицькі організації України в Жовтневій революції.- К., 1958.- С. 118-121.
2. *Кихтев С.П.* Коммунисты Донбасса в период подготовки и проведения Великой Октябрьской социалистической революции.- К., 1954.- С.79-81; *Гончаренко Н.Г.* Советы Донбасса в 1917 году.- Сталино, 1957.- С. 89-92; *Мошляга Е.І.* Більшовики Харкова в Жовтневій революції.- Харків, 1959.- С. 109,110; *Зеленюк І.С.* 1917 рік на Поділлі.- Львів, 1966.- С. 75-77; *Борщевский В.Я.* Рабочий класс и Советы Донецко-Криворожского бассейна в Октябрьской революции.- Днепропетровск, 1962.- Ч.1.- С. 181-184 та ін.
3. *Терещенко Ю.І.* Участь більшовиків України в муніципальній кампанії 1917 року // Велика Жовтнева соціалістична революція - корінний поворот в історії українського народу.-К., 1966.- С.15-17; *Терещенко Ю.І.* Політичні партії на виборах до міських дум України в 1917 році // Укр. іст. журнал.- 1970.- Н.11.- С.48-53; *Курас І.Ф.* Більшовики України на виборах до органів місцевого самоврядування у 1917 році // Коммуністична партія в боротьбі за здійснення лєнінського плану соціалістичної революції на Україні.- К., 1967.- С. 26-33.
4. *Терещенко Ю.І.* Політична боротьба на виборах до міських дум України у 1917 році.- дис. на здоб. наук. ступ. кан. іст. наук.- К., 1971.; Політична боротьба на виборах до міських дум України в період підготовки Жовтневої революції.- К., 1974.

групи (буржуазні, дрібнобуржуазні та більшовики). Такий підхід не давав можливості в повній мірі висвітлити специфіку українських і інших національних партій. Вони трактувалися не інакше, як націоналістичні. Велика кількість малих і середніх міст залишилася поза увагою науковця, що створювало передумови для деяких помилок. Висновки за результатами виборів несуть на собі тягар часу, хоч, порівняно з попередниками, оцінки Ю.Терещенка значно адекватніші реаліям. Історик вважає виборчі досягнення більшовиків лише показником зростання їхнього впливу, констатує перемогу поміркованих соціалістів (хоч і вважає її пірровою), поразку правих та лібералів. На думку дослідника, вибори показали подальшу поляризацію політичних сил напередодні соціалістичної революції. Відносно українських партій він вважає, що спроби лібералів створити національний блок провалилися. УПСФ виступила слабо, УПСР і УСДРП не користувалися значним впливом серед робітничого класу, вибори виявили ознаки їх розкладу. Взагалі, виступ українських соціалістів розцінений як провал. На нашу думку, фактичні дані, зібрані Ю.Терещенком, корегують вимушені висновки дослідника.

У 70-ті рр. з'явилось ще одне спеціальне дослідження, а саме дисертація В.П.Крижанівського¹. Дослідник проаналізував результати виборів по 64 містах України, виправивши деякі фактичні неточності попередника. Було залучено ряд нових документів, однак отримані результати близькі до даних Ю.Терещенка. В.Крижанівський вперше звернув увагу на значний успіх українських списків у ряді міст Полтавщини, Київщини. Водночас дослідник стверджував, що українські партії неухильно втрачали свій вплив на маси. Висновки В.Крижанівського, в основному, не розходяться з оцінками попередника. Основні тези роботи В.Крижанівського відображені у статті, що була опублікована згодом, та у спільній з В.Гусевим монографії².

Після розглянутої дисертації питання муніципальної кампанії опинилися в затінку на деякий час. Згодом до цієї теми декілька разів повертався

1. Крижанівський В.П. Більшовицькі організації України в боротьбі за здійснення ленінського курсу партії на революційну мобілізацію мас під час муніципальної кампанії 1917 року.- дис. на здоб. наук. ступ. кан. іст. наук.- К., 1974.
2. Крижанівський В.П. Парламентська тактика більшовиків у період боротьби за переростання буржуазно-демократичної революції в соціалістичну та її здійснення на Україні // Укр. іст. журнал.- 1987.- №8.- С. 26-37; Гусев В.И., Крижановский В.П. В борьбе за осуществление ленинской тактики. Большевики Украины в массовых избирательных кампаниях 1917 года.- К., 1986.- С. 49-92.

І.Курас¹. Однак дані, які він наводив, в основному ґрунтувалися на підручках попередників, а висновки були традиційними. Крім І.Кураса питання, пов'язані з проведенням міських виборів, в різному ступені зачіпали В.Солдатенко, В.Полохало, Р.Ветров, І.Кичий, В.Коваль, Д.Яневський, Ю.Афонін², але вибори їх цікавили лише в контексті власних тем.

Нарешті, при характеристиці радянської історіографії неможливо обминути ряд фундаментальних праць, що з'явилися наприкінці 60 - на початку 80-х рр. і підсумовували попередні досягнення радянських істориків. Процеси, що відбувались після літото 1917 року, великою мірою зводяться в них до поступового зростання впливу більшовиків. Інші події подаються в контексті боротьби більшовиків з їх політичними противниками, в тому числі і українськими партіями. Для характеристики останніх застосовувалось ідеологічне кліше — буржуазно-націоналістичні. Дослідники радянських часів наполягали на тотожності процесів, що відбувалися в Росії і Україні, не визнаючи самого терміну українська революція. Результати міських виборів явно не вписувались у накреслену схему, тому вони згадувалися лише побіжно³, а скажімо, в унікальній багатотомній "Історії міст і сіл УРСР" про названі вибори, за невеликим виключенням, взагалі мова не йшла⁴. Показовим є те, що автори багатотомної "Історії Української РСР"

1. Курас І.Ф. Борьба большевиков Украины за зміцнення союзу сил соціалістичної революції і національно-визвольного руху (березень-жовтень 1917 року) // Укр. іст. журнал. - 1976. - N.12. - С. 26-44; Торжество пролетарского интернационализма и крах мелкобуржуазных партий на Украине. - К., 1978. - С.150-153; Повчальний урок історії. - К., 1986. - С. 98-100.
2. Солдатенко В.Ф., Полохало В.І. Борьба большевиков Украины за середні верстви міського населення як резерв соціалістичної революції // Укр. іст. журнал. - 1977. - N.2. - С.17-28; Ветров Р.И. Победа Октябрьская революция и банкротство меньшевиков на Украине. - Харьков. - 1983. - С. 84; Кичий И.В. За власть Советов на Правобережной Украине. - Львов, 1986. - С. 28; Коваль В.С. Борьба большевиков Украины против соглашательских партий в социалистической революции (март-декабрь 1917). На материалах Донбасса. - дис. на соиск. уч. степ. канд. ист. наук. - Ворошиловград, 1982. - С.116-121; Яневский Д.Б. Рабочий класс и буржуазия Украины в период общенационального кризиса. - дис. на соиск. уч. степ. канд. ист. наук. - К., 1988. - С.172.; Афонин Ю.В. Расстановка классовых и партийно-политических сил в Донбассе в период подготовки и проведения социалистической революции. - дис. на соиск. уч. степ. канд. ист. наук. - К., 1990. - С.126-127.
3. Королевский С.М., Рубач М.А., Супруненко Н.И. Победа Советской власти на Украине. - Москва, 1987. - С.103; Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні. - К., 1967. - Т.2. - С. 47, 79, 80, 159, 193, 220, 275, 342, 401.
4. Історія міст і сіл УРСР, Черкаська область. - К., 1972. - С. 101; Історія городів і сіл УССР. Київ. - К., 1979. - С.207; Черниговская область. - К., 1983. - С.124; Історія Української РСР. - К., 1977. - Т.5. - С.108; Історія Української ССР. - К., 1984. - С.116-117.

не змогли навести загальних результатів виборів, хоч на той час вони були вже добре відомі, і обмежилися лише деякими прикладами¹.

Певним випадком серед фундаментальних праць радянської доби було дослідження І.Мінца, у другому томі якого був параграф, присвячений муніципальній кампанії². І.Мінець навів дані по 50 губернських і 418 повітових і заштатних містах Російської держави, однак вони мали надто загальний характер. Крім того, відображені результати лише провідних російських партій, українські ж не розглядалися. Не підбиті окремі підсумки кампанії по Україні, згадані лише деякі українські міста як приклади успіхів більшовиків. Дослідник досить тенденційно підбирав факти, намагаючись довести успіх останніх на виборах.

Злам у ставленні до підходів і оцінки участі в міських виборах українських партій і взагалі противників більшовиків стався в Україні лише з проголошенням її незалежності. Праці цього періоду складають останню групу літератури з тематики дисертації. Так, В.Стрілець і О.Бобина звернули увагу на ряд успіхів українських партій під час кампанії. В.Корольов підсумував результати виборів по 11 містах Таврійської губернії, що до того часу випадали з загальної картини виборів в Україні³. Найбільш широко і комплексно з робіт новітнього періоду муніципальна кампанія знайшла вивітлення у дисертації О.Мельника⁴. Дослідник (головним чином на ґрунті підрахунків Ю.Терещенка) проаналізував досягнення українських партій. Зокрема, він відзначив невдачу в багатьох випадках блокову тактику українських соціалістів на виборах, непорозуміння між останніми і українськими лібералами, недооцінку українцями ролі міських самоврядувань, прорахунки у програмних настановах, ворожнечу з росіянами. Результат, отриманий українськими партіями, О.Мельник вважає певним успіхом. Однак, як для О.Мельника, так і для інших згаданих науковців, міські вибори були лише частиною дослідження, вони не концентрували увагу на муніципальній кампанії.

1. Історія Української РСР.-К.,1977.- Т.5.- С.108; История Украинской ССР.- К., 1984.- С. 116-117.

2. Мінци І.И. История Великого Октября.- Москва, 1968.- Т.2.- С. 649-654.

3. Стрілець В.В. Державотворча діяльність політичних партій України (1917-1920).- дис. на здоб. наук. ступ. кан. іст. наук.- К., 1992.- С. 24; Бобина О.В. Діяльність УСДРП в умовах української національно-демократичної революції 1917-1923 років.- дис. на здоб. наук. ступ. кан. іст. наук.- К.,1993.- С.111, 112; Корольов В.И. Таврическая губерния в революциях 1917 года.- Симферополь, 1993.- С. 12, 83.

4. Мельник О.О. Ставлення українських політичних партій до Всеросійських і Українських Установчих зборів.- дис. на здоб. наук. ступ. кан. іст. наук.- К., 1995.- С. 80-87.

Отже, можемо констатувати, що історіографія питання досить значна. Однак робіт, безпосередньо приєвчених міським виборам, було небагато, усі вони припадають на радянський період, тому вимагають переосмислення, неупереджених оцінок. Попередні дослідники, як правило, не приділяли великої уваги аналізу регіональних та деяких інших особливостей України, що, на наш погляд, треба зробити. Крім того, після Ю.Тереценка та В.Крижанівського дослідники оперували фактично одними й тими статистичними даними. На наш погляд, це вимагає спеціального дослідження з залученням нових джерел і розширенням числа міст, де відбулися вибори.

Методологічною основою дослідження є принципи історизму та об'єктивності. Для їх реалізації використані предметно-хронологічний, структурно-систематичний, порівняльно-історичний методи. Їх поєднання дозволило розкрити мету та завдання роботи.

Головна мета дослідження полягає в тому, щоб на матеріалах муніципальної кампанії проаналізувати, як скористалися українські політичні партії (а разом з ними російські, єврейські) і національний рух в цілому можливостями політичної свободи для поширення свого впливу в містах України. Для досягнення цієї мети автор ставить перед собою наступні завдання:

- показати ступінь впливу українських партій на думи напередодні виборів;
- висвітлити виборчі платформи і блокову тактику партій (особливу увагу звернути на репрезентантів українського руху) та простежити, як впливав вибір тієї чи іншої тактики на кінцевий результат виборів;
- проаналізувати характер взаємин між українськими партіями під час виборів та їх стосунки з іншими політичними чинниками;
- дослідити на основі результатів виборів особливості розгортання українського руху в різних за розмірами містах та специфіку регіонального розподілу впливів українських партій;
- виявити реальні можливості впливу представників українських партій на рішення дум після їх переобрання.

Основні положення дисертації, які виносяться на захист:

- Лютнева революція 1917 року зробила можливою появу прошарку політичного українства в міських думах. Це дозволило задовольнити на місцевому рівні, принаймні частково, культурно-освітні домагання українського народу.
- Муніципальні програми провідних українських партій корелювалися з платформами відповідних російських партій в багатьох питаннях, але вод-

ночас і принципово відрізнялися постановкою національно-політичних вимог українського руху.

— Керівництво українських партій не приділило належної уваги розробці блокової тактики, що негативно вплинуло на перебіг кампанії. Українські соціалісти віддавали перевагу блокові з російськими партіями перед об'єднанням на національній основі.

— Результати, отримані на виборах українськими силами, в порівнянні з попереднім станом їхнього впливу на міське населення, можна вважати беззаперечним успіхом.

Скориставшись своїми виборчими досягненнями та новою політичною ситуацією в країні українські гласні досягли масового визнання міськими думами влади УЦР, що було однією з складових становлення української державності.

Джерельну базу дисертації становить комплекс документів і матеріалів з архівних фондів, документальних публікацій, преси і мемуарної літератури. Використані документи 21 фонду з 6 центральних і обласних архівів України і Росії. Насамперед це матеріали фонду 1115 (УЦР) Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО), які містять листування інформаційного бюро при оргкомітеті УЦР з інструкторами УЦР та органами місцевого самоврядування. В документах фонду є також повідомлення з місць про підготовку, перебіг та результати кампанії, діяльність і тактику провідних українських партій та їхніх опонентів.

У Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО) автором опрацьований фонд 41 (єврейські національні партії і організації). Між іншими він містить документи, які висвітлюють взаємини на місцях єврейських і українських партій, результати виборів в деяких містах.

У державних архівах Київської та Чернігівської областей (ДАКО, ДАЧО) головну увагу дисертанта привернули, насамперед, раніше не опрацьовані документи відповідно фонду 9 (Київське губернське по земських та міських справах присутствіє) та фонду 145 (Чернігівське губернське по земських та міських справах присутствіє). Згадані фонди зберігають статистичні офіційні дані результатів виборів по названих губерніях, є списки обраних гласних, протоколи засідань дум, які висвітлюють діяльність після виборів.

У Державному архіві Російської федерації (ДАРФ) у фонді 1788 (МВС) зберігаються повідомлення про хід реорганізації дум, зокрема, участь в цьому процесі представників українського руху. Інформаційні листки відділу по справах місцевого самоврядування містять повідомлення про результати виборів, однак вони головним чином присвячені російським партіям, до того

ж. як правило, повідомляють лише про кількість обраних гласних. Фонд 1789 (Головне управління по справах міліції) та фонд 1791 (Головне управління по справах місцевого господарства) містять певний обсяг повідомлень з місць про хід і результати виборів. Матеріали фондів надали можливість доповнити картину виборів в Україні новими даними.

В Російському центрі збереження і вивчення документів новітньої історії (РЦЗВДНІ) головну увагу дослідника привернули: фонд 271 (Бунд) та фонд 272 (Поалей-Ціон). Значна частина документів названих фондів безпосередньо пов'язана з підготовкою міських виборів, розкриває характер стосунків єврейських партій з іншими, зокрема, українськими. Надзвичайно цікавими є доповіді з місць, що дають розгорнуту картину політичної боротьби в містах України під час виборів, містять оцінки стану і перспектив розвитку українського руху.

Реалізації мети і завдань роботи сприяло використання ряду опублікованих матеріалів, виданих як в радянську добу¹, так і після здобуття Україною незалежності².

Величезний обсяг інформації про вибори надає тогочасна преса. В дисертації використано 90 найменувань газет різних напрямків. Насамперед, це друковані органи провідних українських партій: "Нова рада" (фактично УПСФ), "Робітнича газета" (УСДРП), "Боротьба" (УПСР) та ряд провінційних газет і виборчих видань. Усі вони — неоціненне джерело для вивчення виборчої тактики партій, програм, взаємин. Значну роль при підготовці дослідження зіграли газети російських партій, рад, земств, урядові, незалежні, а саме: "Социал-Демократ" (РСДРП, Харків), "Знамя труда" (РСДРП, Київ), "Земля и воля" (ПСР, Харків), "Вістник Полтавського губерньського громадського комітету", "Черниговская земская газета", "Киевская мысль" та багато інших. Співставлення газетних матеріалів з архівними та опублікованими документами сприяло більш адекватному відображенню участі українських сил у міських виборах 1917 року.

Ряд свідчень про перебіг та результати виборів в окремих містах знаходимо як у спогадах діячів українського руху³, так і їх противників з табору більшовиків чи (в 1917 році) поміркованих російських соціалістів⁴.

1. Большевицские организации Украины: организационно-партийная деятельность (февраль 1917 - июль 1918 г.). - К., 1990.
2. Українська Центральна рада: документи і матеріали в двох томах. - Т.1. - К., 1996.
3. Грушевський М.С. Спомини // Київ. - 1989. - N.11. - С. 113-135; Феценко-Чопівський І. - Хроніка мого життя. - Житомир, 1992. - С. 33; Мазепа І. Україна в огні і бурі революції. - Прага, 1942. - Ч.1. - С.25-27; Андрієвський В. З минулого. - Нью-Йорк, 1963. - Ч.1. - С. 73-83.
4. Бош Е. Год борьбы. - М.-Л., 1925. - С. 16; Жуковский И. Подготовка Октября в Екатеринославе // Летопись революции. - 1926. - N.1. - С. 7-40; Мазлах С. Октябрьская революция

В цілому наведений перелік джерел, на нашу думку, надає можливість відтворити в основних рисах характер муніципальної виборчої кампанії 1917 року і участь у виборах українських партій.

Наукова новизна дисертації визначається постановкою і розробкою досліджуваної теми, а саме:

— досліджена участь представників українських організацій в процесі реорганізації дум навесні 1917 року;

— висвітлена роль муніципальної кампанії 1917 року в розгортанні українського руху в містах України, організаційному становленні українських партій на місцях; вперше об'єктивно розглянуто тактику українських партій на виборах та її наслідки, розкрито характер взаємин з іншими політичними чинниками;

— запропонована схема розподілу впливів українського руху в містах різних регіонів України станом на літо 1917 року та з'ясовано, в містах якого типу українські списки досягали найбільших успіхів і, навпаки, де вони зазнали поразки;

— простежений головний напрямок діяльності в нових думах гласних, обраних за українськими списками, та досліджений процес визнання міськими думами влади УЦР;

— залучено ряд нових документів, що висвітлюють муніципальну кампанію та участь в ній українських партій;

— порівняно з попередніми роботами, збільшена кількість досліджених міст (до 105), розширена географія (включено Крим). У нових таблицях враховано кількість голосів, отриманих надпартійними українськими списками.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що наведені факти та основні висновки, зроблені на основі конкретних результатів виборів в різних містах України, можуть бути використані для написання узагальнюючих праць з історії української революції, у дослідженнях з історії українських політичних партій, для укладання спеціальних курсів з історії України, а також для краєзнавчих досліджень.

Апробація роботи. Робота обговорювалася на засіданні відділу історії української революції Інституту історії України НАН України. Основний зміст дослідження відбитий в авторських публікаціях. Головні положення дисертації доповідались на науково-теоретичних читаннях в Інституті історії України (Київ, 1995) та на Міжнародній науковій конференції "Центральна

на Полтавщині // *Летопись революции.* - 1922. - N.1. - С. 126-142; *Кристалевский И.* Большевики в Одессе накануне Октября // *Октябрьская революция: первое пятилетие.* - Харьков, 1923. - С. 607-616 та ін.

рада і український державотворчий процес (до 80-річчя створення Центральної ради)" (Київ, 1997).

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження. Її повний обсяг (включно з додатками і списком джерел та літератури) становить 198 сторінок. Вона складається із вступу, трьох розділів, підсумків, додатків (14 сторінок, 11 таблиць) та списку джерел і літератури (15 сторінок, 210 назв).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі **"Стартові позиції провідних політичних сил напередодні виборів"** розглянуто підготовчий період муніципальної кампанії 1917 р.

Після лютневої революції Тимчасовий уряд у дуже стислий строк підготував і видав новий міський виборчий закон, який передбачав пропорційну систему голосування. Однак попередня політика царського уряду призвела до того, що, не очікуючи виборів, в містах пройшла так звана демократизація дум — поповнення їх складу нецензовими елементами. Українські партії на той час ще не мали розгалуженої мережі і не могли серйозно вплинути на названий процес. В результаті в абсолютній більшості дум їх представництво мало символічний характер. Тим не менше вже сам факт появи політичного українства в думах і можливість підняти в них національне питання нехай навіть в сенсі задоволення культурних потреб, було великим досягненням. Однак в нових умовах український рух потребував політичної підтримки, а її за тогочасного складу гласних годі було чекати (дис., с. 34, 35).

Водночас з реорганізацією дум політичні партії напрацьовували муніципальні програми. Платформи усіх партій склалися з конкретизованої соціально-економічної частини та з декларативної політичної. Значна частина вимог УСДРП, УПСР корелювалася з позиціями РСДРП, ПСР та відповідно УПСФ — кадетів. Для соціалістів було характерним намагання прискорити здійснення соціально-економічних перетворень, але, в принципі, за виключенням деяких положень у більшовиків, їхні вимоги були реальними у майбутньому. Ліберали наголошували на більшій реалістичності своїх поміркованих пропозицій, які не передбачали негайного суттєвого втручання в економіку.

Більш значні відмінності існували в політичній частині. У соціалістичних партій переважав класовий принцип, демагогічна обіцянка побудови соціалізму. Більшовики ж висували гасла, що взагалі передбачали негайну зміну існуючого ладу. Ліберали наполягали на громадянському (кадети) чи

національному (есефи) єднанні. Серед єврейської частини населення подібні гасла висували сіоністи. В даному випадку усі українські партії різних спрямувань відрізняла від російських та єврейських вимога, насамперед, національно-територіальної автономії для України та необхідності федеративної перебудови Росії. В результаті перед ними відкривалося дві принципові можливості щодо пошуку союзників: підтримати заклик лібералів об'єднатися на національних гаслах чи обрати угоду з російськими партіями за класовим принципом (дис., с. 52). У наведеному контексті створення українського соціалістичного блоку виглядало як компроміс. Вибір великою мірою залежав від керівництва партій. Принципова відмінність муніципальних програм усіх українських партій від російських полягала також у вимогах українізації деяких сфер міського життя.

В ході муніципальної кампанії УЦР фактично усунулась від розробки блокової тактики, що зіграло під час виборів негативну роль. Жодний з'їзд чи конференція УСДРП, УПСР, УПСФ питання міських виборів не розглядали, а блокова тактика обговорювалася лише в контексті інших питань. Виявилися деякі розбіжності в керівництві партій щодо цього питання. Українські соціалісти найбільш бажаним для себе вважали блок з російськими соціалістичними партіями, а ліберали — національний блок (дис., с. 57). В процесі обговорення питання іншими партіями з'ясувалося, що принципово неможливим був блок українців з кадетами та більшовиками. На певних умовах погоджувалися на блок меншовики, а найбільш схильними до співпраці з відповідною українською партією були російські есери. Єврейські партії не мали нічого проти угоди з українцями, але фактично мова йшла не про українсько-єврейський блок, а про спільний виступ також з російськими партіями. Осібно стояли сіоністи з гаслом суто національного єднання.

У другому розділі **“Перебіг та результати виборів”** розглянуто проведення та результати виборів по регіонах України, підведено підсумки муніципальної кампанії.

Під час міських виборів українським партіям вдалося досягнути певного успіху, проте за короткий термін вони не змогли подолати стійкої тенденції до несприйняття української ідеї більшістю населення русифікованих міст. На прикладі великої кількості міст у різних регіонах України (Правобережжя, Лівобережжя, Півдня) автор досліджує передумови і наслідки утворення тієї чи іншої блокової комбінації під час виборів, вивчає стосунки між українськими, російськими, єврейськими партіями як провідними на той час політичними чинниками, наводить їхні досягнення в різних містах і регіонах України.

За спостереженнями автора, муніципальна кампанія для українських сил починалася із спроб лібералів створити національний блок. Однак у більшості значних міст така пропозиція зустріла негативну відповідь з боку українських соціалістів (дис., с. 70, 71, 83, 90, 92, 100, 105, 115, 121-123). Серед останніх, незважаючи на конфліктні стосунки з російськими партіями, переважав потяг до спілки, як тоді вважали, за класовим принципом. Лише відверто вороже ставлення росіян до українських домагань спонукало УСДРП та УПСР наважитися на самостійний виступ. Саме спілка останніх була, як правило, запорукою успіху українського списку (дис., с. 131). В досить складних політичних умовах літа 1917 р. в цілому по Україні за всі українські списки проголосувало 12,15% виборців, а саме: 8,10% за українських соціалістів (в тому числі за УСДРП 0,81%, за УПСР 0,22%, український соціалістичний блок 5,10%, за кандидатів у складі соціалістичного блоку 1,96%), лібералів 1,01%, за блоки, що йшли під національними гаслами і включали симпатиків різних напрямків — 3,05% (дис., с. 181, табл. № 9). Підраховані також результати інших політичних сил. Серед російських партій впевнено переважали помірковані соціалісти, насамперед, есери; серед євреїв — сіоністи і праві угруповання.

Вибори продемонстрували цілковите домінування прихильників українських соціалістів у національному таборі. Разом з тим під час міських виборів зрив національного блоку мав негативні наслідки. В ряді міст він був просто необхідним через зародковий стан українського руху. В ході виборів українські соціалісти розгорнули кампанію проти українських лібералів, що сприяло усуненню старшого покоління діячів національно-визвольного руху та послаблювало позиції українців серед міського населення.

На думку автора, отримані результати корегують деякі висновки попередників. Так, не можна стверджувати, що тактика національного блоку взагалі зазнала поразки, в ряді міст її застосування дало блискучі результати. Це свідчило, що за короткий проміжок часу вплив українського руху в містах швидко зростає. Водночас вступ українських соціалістів у блок з російськими, як правило, не сприяв успіху перших.

Результати виборів підтвердили, що український рух мав різні ступені впливу на території України: від перемоги українських сил на Полтавщині до провалу у Таврії. Наведену розбіжність автор пояснює особливостями розвитку українського руху в різних регіонах у попередній період. За результатами виборів можна стверджувати, що у великих містах вплив українських сил був найменшим і навпаки. Поразка у великих промислових регіонах і значних містах багато в чому мала фатальні наслідки для української революції (дис., с. 135). Міські вибори, які тривали декілька місяців, виявили по-

ступове зростання впливу українських сил. За їх результатами, в принципі, чим далі був відсунутий у часі термін проведення виборів, тим більше шансів на успіх мали українські списки.

Нарешті, порівняння результатів виборів у Росії і в Україні засвідчило, що при приблизно однаковому відсотку голосів, поданих за їх переможців (поміrkованих російських соціалістів), партії, що репрезентували країні полюси політичного спектру (більшовики і кадети) отримали в Україні значно менше голосів. На думку автора, це підтверджує суттєву роль національного фактора як стабілізуючого чинника в тогочасному політичному житті України та демонструє відмінності політичних процесів, що відбувалися в Росії та в Україні (дис., с. 140).

У третьому розділі **“Взаємовідносини українського руху і міських дум після виборів”** розглянута реалізація українським рухом своїх виборчих досягнень.

За підсумками виборів українські фракції значно розширили своє представництво у керівних органах нових дум. Це сприяло зростанню уваги до національних справ. Перш за все українські гласні намагалися залишити за собою керівництво народною освітою. Але в умовах революційного часу цього виявилось замало. В руслі загальної тенденції політизації муніципальної роботи українські гласні розгорнули в думках кампанію за визнання політичних вимог українського руху. З огляду на склад міських самоврядувань їм не завжди вдавалося досягти бажаного рішення, проте позитивна тенденція вимальовувалася досить чітко. У міських думах представники всіх українських партій діяли спільно. Жовтневий переворот поставив перед міським самоврядуванням в Україні жорсткий вибір: або визнати владу більшовиків, або підтримати УЦР як представника легітимної влади і разом з нею спробувати відновити закон і порядок. Суспільна думка виявила сприятливі настрої щодо визнання влади УЦР, і цією обставиною скористались українські гласні. Не без проблем, але переважна більшість дум вирішила визнати УЦР (дис., с. 161). Найбільш послідовно українські вимоги підтримували російські есери, ОЕСРП, сіоністи. Думи Півдня, Сходу та Півночі висунули деякі застереження, однак принципове рішення прийнято було, воно сприяло становленню української державності, означало легітимізацію влади УЦР на всій території України.

У **заключенні** викладені основні висновки дослідження, а саме: після реорганізації міських дум навесні 1917 р. нечисленним представникам українських організацій вдалося частково добитися від них задоволення національних вимог у царині культури та освіти, однак розраховувати на політичну підтримку було ще завчасно. Для муніципальних програм

провідних українських партій притаманно захоплення модними соціалістичними ідеями. Їх програми співвідносилися з платформами відповідних російських партій у соціальних питаннях, відрізнялися в національних і відкривали дві принципові можливості для українців: тактику національного блоку або угоду з близькими за ідеологією російськими партіями. Українські ліберали схилилися до першого варіанту, а соціалісти — до другого. Єдиної виборчої тактики вироблено не було. Зрив національного блоку в ході кампанії мав переважно негативні наслідки. Найважливішою виявилась тактика українського соціалістичного блоку, яка передбачала сполучення соціальних і національних гасел. Найуспішніше українські списки балотувалися в центральному регіоні України. Наявність національного фактора призвела до відмінності результатів виборів в Україні та в Росії. На час проведення кампанії результат українських сил був безумовним успіхом, вибори продемонстрували ріст їх впливу. Спираючись на свої виборчі досягнення українські фракції досягли наприкінці 1917 р. масового визнання думами влади УЦР, що сприяло становленню української державності.

У додатках (одинадцять таблиць) підбиті підсумки виборів по губерніях та по трьох різних категоріях міст (в залежності від чисельності виборців); підрахована кількість голосів, які отримали українські кандидати у блоках з російськими та єврейськими партіями; зроблена спроба виявити кількість голосів, поданих за сіоністів та за об'єднані єврейські списки.

Основні положення і висновки дисертації викладені у публікаціях:

1. Злам Еллана-Блакитного // Сіверянський літопис.- 1995.- № 6.- С. 48-56.
2. Приєднання північних повітів Чернігівщини до УНР // Сіверянський літопис 1996.- № 5.- С.3-11.
3. Українські політичні партії і блоки у виборчій муніципальній кампанії 1917 р. // Сіверянський літопис.- 1997.- № 1-2.- С. 3-19.
4. Вибори до міських дум України: деякі узагальнення // Центральна рада на тлі Української революції / Науково-теоретичні читання в Інституті історії України. - К., 1996.- С. 53-64.
5. Підсумки муніципальної кампанії 1917 р. для українського руху // Центральна Рада і український державотворчий процес (до 80-річчя створення Центральної Ради) / Матеріали наукової конференції 20 березня 1997 р. - К., 1997.- Ч.1.- С. 211-220.

Бойко В.М. Українські політичні партії і блоки у виборчій муніципальній кампанії 1917 р. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 — Історія України. — Інститут історії України НАН України, Київ, 1997.

Захищається рукопис дисертації. На матеріалах муніципальної кампанії досліджується процес становлення і розвитку українських партій а також українського руху в 1917 р. Показаний їх вплив на міські думи напередодні виборів. Вивчені муніципальні програми і блокова тактика провідних українських партій та їх політичних опонентів. Автор проаналізував характер взаємовідносин між ними під час муніципальної кампанії. Особлива увага приділена можливості єдності дій на виборах українських соціалістів і лібералів, досліджені особливості поширення впливу українського руху в містах України. Отримані нові кількісні дані результатів виборів. Показано значення міських виборів 1917 р. для становлення української державності. Результати дослідження можуть бути використані для написання узагальнюючих робіт з історії української революції, підготовці спеціальних курсів з історії українських політичних партій, у краєзнавчих роботах.

Ключові слова: муніципальна кампанія, міські думи, український рух, соціалісти, ліберали.

Бойко В. Н. Украинские политические партии и блоки в избирательной муниципальной кампании 1917 года. — Рукопись.

Дисертація на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 — История Украины. — Институт истории Украины НАН Украины, Киев, 1997.

Защищается рукопись диссертации. На материалах муниципальной кампании исследуется процесс становления и развития украинских партий а также украинского движения в 1917 году. Показано их влияние на городские думы накануне выборов, изучены муниципальные программы и блоковая тактика ведущих украинских партий и их политических оппонентов. Автор проанализировал характер взаимоотношений между ними во время муниципальной кампании. Особое внимание уделено возможности единства действий на выборах украинских социалистов и либералов. Были исследованы особенности распространения влияния украинского движения в городах Украины. Получены новые количественные данные результатов выборов. Показано значение городских выборов 1917 года для становления украинской государственности. Результаты исследования могут быть использованы для написания обобщающих работ по истории украинской революции, подготовке специальных курсов по истории украинских политических партий, в краеведческих работах.

Ключевые слова: муниципальная кампания, городские думы, украинское движение, социалисты, либералы.

Boyko V.M. The Ukrainian political parties and blocs at the municipal election campaign in 1917. — Manuscript.

A thesis submitted for the candidate of history degree with the specialization 07.00.01 — The History of Ukraine. — The Institute of History of Ukraine NANU, Kyiv 1997.

The manuscript of dissertation is maintained. The formation process and the development of the Ukrainian parties and also of the Ukrainian movement in 1917 is being investigated on the materials of the municipal campaign. It was shown their influence on the town council before elections. The municipal programmes and bloc tactics of the leading Ukrainian parties and their political opponents were studied. The author had analysed the character of the relations between them during the municipal campaign. The particular attention was given to the possibility of the actions unity of the Ukrainian socialists and liberals. The peculiarities of spreading of the influence of the Ukrainian movement in cities and towns were investigated. The new quantitative facts of the elections have been got. It is shown the importance of the town elections in 1917 for formation of the Ukrainian State system. The results of this investigation can be used for the writing of the generalized works in the history of the Ukrainian revolution, for the training of special courses in the history of the Ukrainian political parties, in the works of local lore.

The key words: municipal campaign, town councils, Ukrainian movement, socialists, liberals.

434124

АВ 38.672

Підписано до друку 24.09.97 Формат 60x84 1/16

Ум.друж.арк. 0,9 Обл.вид.арк. 1,0

Тираж 100. Зам. 452 1997р. Безплатний

Поліграф. д-ця Ін-ту історії України НАН України
Київ-1, Грушевського, 4